

Мартинюк Інна,
студентка 51 групи
ННІ філології та журналістики.
Науковий керівник: **Л. В. Ящук,**
кандидат філологічних наук, доцент.

**ВІДОКРЕМЛЕНІ ОЗНАЧЕННЯ ЯК ЗАСІБ ПОГЛИБЛЕННЯ
ХАРАКТЕРИСТИКИ ОСОБИ В РОМАНІ МАРІЇ МАТІОС
«ЧОТИРИ ПОРИ ЖИТТЯ»**

У пропонованій розвідці розглянуто синтаксичні й стилістичні особливості використання відокремлених означень у романі М. Матіос «Чотири пори життя».

Дослідження синтаксичної організації художнього твору набуває в українській мові дедалі більшого значення й наукового опрацювання, що зумовлено входженням вітчизняного текстотворення в постмодерний простір, який, окрім нового прочитання традицій, зокрема літературних, передбачає активне використання рідковживаних раніше форм вираження думки (речень) у нових текстах.

Просте речення як найменша синтаксична одиниця з комунікативною функцією може бути ускладненим і неускладненим. На думку Л.О. Кадомцевої, «як явище реального мовлення, синтаксичне ускладнення структури простого речення – це сфера мовленнєвої свідомості носіїв мови і сфера вияву всіх можливих реченнєвих мовних моделей – у тексті, дискурсі, у їх дистрибутивній взаємозалежності, обумовленості, що відображає різні й інформативно спричинені способи розгортання думки» [3, с. 29–33]. «За структурою ускладнене речення, – наголошує А.П. Загнітко, – виступає простим, протиставленим складному як одиниця монопредикативна одиниці поліпредикативній. Сам характер ускладнення може бути різноманітним, тому

поняття «ускладнене речення» об'єднує неоднорідні синтаксичні побудови» [2, с. 540].

Відокремлені члени речення – один із засобів, який ускладнює просте речення. Основна особливість таких синтаксичних компонентів, яка ставить їх вище за невідокремлені, – додаткова предикативність, або напівпредикативність. Унаслідок цього відокремлені члени (напівпредикативні одиниці) за своїм змістом співвідносяться із самостійними або підрядними реченнями, однак граматично не утворюють речення, а займають позицію його члена – поширеного чи непоширеного. Таким чином, у реченнях із відокремленими членами ніби об'єднані два повідомлення: одне основне і друге додаткове.

У нашій статті проаналізуємо лінгвістичні особливості використання відокремлених означень у романі М. Матіос «Чотири пори життя».

«Відокремлені означення – це виділені інтонацією (і пунктуацією на письмі) члени речення, що виступають у функції означення» [1, с. 134]. Вони можуть бути як узгодженими, так і неузгодженими. Відокремлюються узгоджені означення, виражені одиничними прикметниками та дієприкметниками, прикметниковими (поширене означення, виражене прикметником із пояснювальними словами) та дієприкметниковими (поширене означення, виражене дієприкметником із пояснювальними словами) зворотами. Відокремлення неузгоджених означень трапляється рідше, що пов'язане з мірою їхньої поширеності, морфологічним вираженням, лексичним значенням означуваного слова та із синтаксичними умовами контексту. «Неузгоджені означення відокремлюють, якщо хочуть підкреслити їхню важливість у реченні» [6, с. 547].

У досліджуваному матеріалі узгоджені відокремлені означення виражаються: а) прикметниками: «*Може, випросили б для мене, **нещасної**, розуму*» (с. 92); б) дієприкметниками: «*Він лився, як світло, як вода, поблискуючи чи то снігом, чи рибою, що мерехтіли переді мною, **враженою**, не даючи розгледіти себе...*» (с. 204); в) прикметниковими зворотами: «*До кого*

заволати у прозорім тумані, що завис над землею, **повною людей, каміння і заліза?**» (с. 170–171); г) найчастіше дієприкметниковими зворотами: «**Такий, як я, як ти, як усі, рожденні Божою благодаттю**» (с. 257).

А.П. Коваль підкреслює, що «дієприкметниковий зворот передає зміст цілого означального підрядного речення; з цієї точки зору його можна умовно розглядати як скорочений («згорнутий») варіант такого речення» [4, с. 272]. Проте речення з відокремленим означенням більш лаконічне й чітке, пов'язане тіснішим зв'язком з означуваним словом дієприкметникового звороту, ніж підрядна означальна частина.

Часто натрапляємо в романі «Чотири пори життя» на однорідні узгоджені відокремлені означення – або одиничні, або поширені, або поєднання перших і других: «**І я миттєво згадала розмальовану сільську кімнату – і в мені ударив дзвін, тонкий і протяжний**» (с. 122); «**То голод, то спрага, невтоленна спрага і голод кидають мене до тебе, ніколи не забутого і не спитого ніколи**» (с. 210); «**Мене покинув страх, відпустив пекельний біль, і я – легка, безтілесна, невидима й нечутна сама для себе, обвита чи то туманом, чи димком весільної фати, – зненацька застигла в невагомій нерухомості**» (с. 150).

Неузгоджені відокремлені означення мають таке морфологічне вираження а аналізованому вибіркового матеріалі: а) порівняльні сполучниково-іменникові звороти: «**Таїна... глибока, як ніч, таїна веде опівнічними стежками двох заблудлих з радості і похмілля...**» (с. 22), «**Тепер же душа моя, гірка, як полин, і солоня, як тітчині сльози, не потребувала нічого...**» (с. 178); б) інфінітивні звороти: «**Можливо, це хобі всіх чоловіків – у ролі своєрідного прапора тримати жінку, тим самим доводячи собі й оточуючим чоловічу спроможність і прикрашаючи таким знаменом своє існування**» (с. 71).

У романі фіксуємо також однорідні узгоджені та неузгоджені відокремлені означення: «**Так вели мене колись до шлюбу, напівзотлілу і німу, чисту, без сумнівів і тривоги**» (с. 7); «**Нітрохи не злякавшись нічного дзвінка, я**

хвильку стояла, удвоє зігнута над щойно розібраним ящиком із інструментом, із затиснутою у правій руці сокирою» (с. 136).

Відокремлені узгоджені та неузгоджені означення в структурі проаналізованих речень пояснюють: 1) підмет: *«То як же ж ви охороняєте людей, коли ви все віддали у їхню волю?! – скрикнула я, **вражена**»* (с. 239); 2) додаток (прямий і непрямий): *«І ось нарешті кара наздогнала і мене, **невинну**, як тепер усе частіше здається мені»* (с. 120); *«Лише чула, як об мене, **уже не існуючу**, але **і не зниклу назовсім**, ударяються хвилі розпуки й захвату водночас»* (с. 170); 3) субстантивний компонент невідокремленої обставини: *«Обіруч плюскотіли кольорові озера й фонтани, плавали якісь гонорові навичі чи індики, а з альтанок, **розсипаних у зелені кучерявих плющів і виноградників**, долинали тонкі голоси»* (с. 241); 4) субстантивний компонент поширених відокремлених членів (обставин, прикладок, означень): *«...вона відчула такий раптовий різкий і тривалий екстаз плоті, що вхопися за поруччя відчиненого вікна, мало не божеволіючи від солодкого – миттєвого – трепету, **зосередженого в якійсь такій точці свого тіла**, про яку ніколи не здогадувалася»* (с. 43); *«Ти обертаєш мене – живе розп'яття, **охоплене полум'ям**, – і в мені вибухає сонце....»* (с. 21); *«Вона ... намагалася самотужки відчувати хоча б іще раз екстаз плоті, викликаний не пристрастю, а винятково страхом близької катастрофи, **пережитої нею колись у міжнародному потягові...**»* (с. 40); 5) поширене звертання: *«– Святий ангеле-хоронителю, **приставлений до моєї грішної душі і до пристрасного мого життя**, не покидай мене, грішну...»* (с. 229–230).

Роман М. Матіос «Чотири пори життя» – це сповідь головної героїні про свої інтимні переживання, почуття, тому він містить автосемантичні (повнозначні) займенники – єдиний показник особи, що перебирає на себе функції повнозначності, які забезпечує контекст [5, с. 350]. Одна ж із загальних умов відокремлення другорядних членів – неможливість утворювати з пояснюваним словом синтаксичного словосполучення – безпосередньо пов'язана з відокремленими означеннями, які пояснюють особовий займенник.

Звичайно, відокремлені означення, крім іменників, наявних у досліджуваному творі, часто пояснюють особові автосемантичні займенники *я – ти – вона* в різних граматичних формах, які позначають головний персонаж: «*А якщо і не в десять, то у дві доби, які я тут умираю, заперта чотирма стінами, – точно...*» (с. 98); «*Чар невідомої краси міг спантеличити кого завгодно, не те, що мене, раптово зневолену і легко переможену чужою жінкою*» (с. 144); «*Ба, як тебе, зморену чеканням, потягнуло на філософію*» (с. 129); «*Схилений над нею німий чоловік пахнув свіжоскошеною травою, і вона, знетямлена від добра, яким він дихнув на неї, дала повернути своє тіло обличчям до нього*» (с. 46–47).

Такі відокремлені означення дозволили М. Матіос глибше розкрити внутрішній стан героїні, і, на нашу думку, саме завдяки їм письменниця змогла показати його розвиток. Спочатку: «*мене..., напівзотлілу і німу, чисту, без сумнівів і тривоги*» (с. 8), «*перелякана пропасницею у власному тілі, вона...*» (с. 45); далі: «*розбита, вона...*» (с. 61), «*розчарована, вона...*» (с. 64), «*...цілком спустошена й розбита, я...*» (с. 69), «*...тебе, зморену чеканням...*» (с. 129), «*...навіть така, згоріла, я...*» (с. 144); і насамкінець: «*...я – легка, безтілесна, невидима й нечутна сама для себе, обвита чи то туманом, чи димком весільної фати...*» (с. 150), «*...об мене, уже не існуючу, але і не зниклу назовсім...*» (с. 170), «*...я, не схожа ні на кого...*» (с. 174), «*...я, украй подивована*» (с. 234), «*...я, вражена*» (с. 239), «*...я, колінопреклонна...*» (с. 256).

Зрідка відокремлені означення пояснюють інші займенники: «*А ми, ми, такі затяті і працюючі, не спроможемося й дотепер розвіяти спільну брехню колишніх антагоністів...*» (с. 214); «*Він, законслухняна військова людина, звик віддавати честь і приймати її від інших...*» (с. 55); «*Через те мені мало було споглядати: я хотіла згадувати все, пов'язане з кожним горобцем і кожною мурахою*» (с. 170); «*– Бо ми тут лиші такі, страчені, ті, що самі вкоротили собі віку*» (с. 193).

Щодо означуваного слова відокремлені означення можуть займати різні позиції в реченні, а саме: а) препозицію: «***Розбита**, вона жодного разу не*

поверталася до роздражнених, а потім покинутих чоловіків» (с. 61); б) постпозицію: «Уже глупа ніч, задушлива, із терпким запахом розм'якшеної гуми і смаженої картоплі від сусідського балкона» (с. 92); в) відірвані від означуваного слова іншими членами речення: «Тато стояв, припертий до домовини, і дивився чомусь у небо» (с. 174).

Така відірваність сприяє накладанню на атрибутивне значення додаткового обставинного відтінку способу дії: «Ми знову засинаємо, обціловані, мов умиті, одне одним» (с. 25); «Так вели мене колись до шлюбу, напівзотлілу і німу, чисту, без сумнівів і тривоги» (с. 8); зрідка причини: «І жінка з переплетеними ногами заснула – як умерла, вколисана чи то власним жаром, чи жаром літньої ночі» (с. 46); «– Твоя на те воля, – поникла я зовсім, вражена і розчарована водночас» (с. 235).

За наявності службових частин мови, зокрема часток, при відокремлених означеннях, останні набувають різних модальних відтінків: «Наче загіпнотизована, я дивилася на жахкий, переливчастий колір пелюсток, майже відчуваючи колючки на стеблі...» (с. 144); «Її голос, іще тихий, майже нечутний, переходив у спів, линучи просто до мого серця» (с. 179); «А ми, ми, такі затяті і працьовиті, не спроможемося й дотепер розв'язати спільну брехню колишніх антагоністів...» (с. 214); «Колись я була схожою на нього обличчям і натурою, а тепер я, не схожа ні на кого, б'юся над татовою головою крилами, але він мене не бачить і не чує мене...» (с. 174).

Таким чином, у романі М. Матіос «Чотири пори життя» відокремлені означення найчастіше виконують стилістичну функції поглиблення характеристики особи чи предмета, зокрема допомагають розкрити внутрішній стан головної героїні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бевзенко С. П., Литвин Л. П. Сучасна українська мова. Синтаксис / С. П. Бевзенко, Л. П. Литвин. – К. : Вища школа, 2005. – С. 133–140.

2. Загнітко А. П. Теоретична граматика сучасної української мови. Морфологія. Синтаксис / А. П. Загнітко. – Донецьк : ТОВ «ВКФ «БАО», 2011. – С. 546–553.
3. Кадомцева Л. О. Ускладнення структури простого речення (синтаксис, семантика, функції) / Л. О. Кадомцева : Автореф. ... канд. філол. наук. – К., 1992. – 33 с.
4. Коваль А. П. Практична стилістика сучасної української мови / А. П. Коваль. – К. : Вища школа, 1987. – С. 179–213.
5. Крупа М. Лінгвістичний аналіз художнього тексту / Крупа М. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2005. – 416 с.
6. Ющук І. П. Українська мова / І. П. Ющук. – К. : Либідь, 2003. – 640 с.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Матіос М. Чотири пори життя : Видання друге / М. Матіос. – Львів : Літературна агенція «Піраміда», 2011. – 264 с.